

Značilnosti sprejemanja besed iz nemščine v knjižno slovenščino 16. stoletja

Andreja Legan Ravnikar

Cobiss: 1.02

Knjiga *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* (2011) razkriva sorazmerno velik delež sprejetih besed iz nemščine ali prek nje in tvorjenk iz njih. Prevzete besede so se postopoma glasoslovno, oblikoslovno, besedotvorno in nazadnje pisno podomačile. Prispevek predstavlja značilnosti sprejemanja tujejezičnih besed v oblikujočo se knjižnojezikovno normo ter posledice teh novosti, ki so vplivale na celotno podobo najstarejše knjižne slovenščine.

Gljučne besede: slovenščina, knjižni jezik, protestantski pisci, izposojenke iz nemščine, tvorjenke

Borrowing words from German into sixteenth-century standard Slovenian

The book *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* (The Sixteenth-Century Standard Slovenian Lexicon, 2011) reveals a relatively large share of words borrowed from or via German and new words coined from them. The loanwords were gradually adapted to Slovenian in terms of phonetics, morphology, word-formation, and ultimately spelling. This article presents the features of borrowing foreign words in the emerging standard language norm and the consequences and new elements that influenced the overall character of the oldest form of standard Slovenian.

Keywords: Slovenian, standard language, Protestant-era writers, German loanwords, coined words

0.1 Preučevanje prevzetih besed iz nemščine v slovenskem knjižnem jeziku je načrtno potekalo od druge polovice 19. stoletja (Miklošič, Štrekelj, Levec, Oblak). Aktualnost problematike ni zamrla niti v 20. stoletju niti na pragu 21. stoletja (Ramovš, Breznik, Grafenauer, Kidrič, Kelemina, Kranzmayer, Rigler, Bezljaj, Orožen, Toporišič, Vidovič Muha, Striedter-Temps, Rajhman, Neweklowsky, Prunč, Janko, Snoj, Furlan, Merše, Novak, Jazbec itd.). Izdaja znanstvene monografije *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* (2011), ki smo jo pripravili Kozma Ahačič, Andreja Legan Ravnikar, Majda Merše, Jožica Narat in France Novak, ponuja priložnost, da na celotnem gradivu slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja razkrivamo zakonitosti sprejemanja in normiranja besed iz nemščine v najstarejšo knjižno slovenščino.

0.2 Kot nas seznanja uvod v *Besedje* (Merše 2011b: 7–16), so bile pri zbiranju in pripravi jezikovnega gradiva upoštewane vse knjižne izdaje s slovenskim besedilom

iz druge polovice 16. stoletja, tudi slovenske ustreznice v Megiserjevih slovarjih, skupno torej 53 knjig (1550–1603). Na podlagi popolnega izpisa vseh občnoimenskih besed v vsakokratni rabi je bilo potrjenih več kot 22.000 različnih besed, vključujoč tudi citatne besede in besedne zveze, ki so smiselno vključene v slovensko besedilo.¹ V slovarski obliki predstavljenemu besedju so pripisane besednovrstne in druge slovnične oznake, podatki, v katerih delih se pojavljajo, kar kaže na prvo pojavitev v knjigi, besedilna zvrst pojavljanja določene besede in obseg rabe v 16. stoletju. Za prevzete besede v Besedju je značilno, da niso vključene v ustaljen način glasoslovnega in pisnega posodabljanja, ker se je upoštevalo načelo, da jih prikazemo v celotni besedotvorni, oblikoslovni in glasoslovno-pisni variantnosti, kar raziskovalcu marsikaj pove o poti in času prevzema. Zaradi številnih različic – to je povezano z začetnim obdobjem oblikovanja knjižne norme in posledično neustaljeno rabo – so bile kljub temu opravljene določene glasoslovne in pisne prilagoditve. Najbolj pogoste so prikazane s splošnimi kazalkami, ki kažejo, pod katero iztočnico so zbrane različice: *c... [v prevzetih besedah] gl. k...; ch...1 [v prevzetih besedah] gl. h...; ch...2 [v prevzetih besedah] gl. k...; sp... [v prevzetih besedah] gl. šp...* itd. Manj pogosta prečrkovanja, zamenjave fonemov ter nekatere glasoslovne in pisne prilagoditve so prikazane s posebnimi kazalkami, npr. *auptman gl. avptman, aegiptov gl. egiptov, ainemmer gl. ajnemer, anchora gl. ankora, armpantil gl. armpantelj*. Opredelitev prevzeto smo zamejili na besede, ob katerih v kateri koli prvini še čutimo neavtohton izvor zaradi neprilagojenosti strukturnim lastnostim slovenščine: glasoslovnim, pisnim, oblikoslovnim in besedotvornim. Glede na podatke, ki jih prinaša slovarsko predstavljen popis besedja, smo ob strani pustili skladenjsko in pomensko ravnino, prav tako vprašanje stilne zaznamovanosti prevzetih besed nasproti domačim ustrezniciam.

1 Motivacija za prevzemanje besed iz enega jezika v inventar besed drugega jezika je znana.² Večina tujejezičnih besed je do 19. stoletja prišla v slovenski jezik iz nemščine ali posredno prek nemščine zaradi njunega dolgotrajnega in neposrednega stika. V 16. stoletju se je izrazni primanjkljaj pokazal pri prevajanju del nemških protestantov (biblija, katekizmi, pesmarice, obredniki) in pri oblikovanju samostojnejših besedil (uvodi, teološka razpravljanja). Največja je bila potreba po poimenovanju novih verskih pojmov (sprememba verskega življenja in teologije) ter prevajanju tujih materialnih in kulturnih pojmov v slovenščino (prevod svetega pisma). Prihod novih ali na novo prevzetih besed, čeprav so za poimenovane pojme že obstajali izrazi v jeziku, je sprožil tudi pojav novih besedilnih zvrsti (abecednik, slovnica, slovar, koledar). V delih posvetnega značaja so se oblikovale npr. osnove

¹ Na 609 slovarskih straneh je navedenih 250.000 podatkov. Delo izkazuje skupno 27.841 iztočnic, kazalčnih iztočnic je 5609. V slovenskih tiskih (1550–1603) je bilo uporabljenih 22.232 različnih besed (Merše 2011: 206).

² Motivacija za sprejemanje tujih besed je različna: potreba, ugled, veljava (jezikoslovni nacionalizem), argo, tabu, vpliv interference (bilingvizem, diglosija). Za prevzete besede iz tujih jezikov in iz narečij istega jezika (pri oblikovanju knjižne norme na podlagi izbrane narečne podstave) je značilno, da se prevzete besede fonološko in morfološko podomačijo in prilagodijo (Hock 1991: 408).

jezikoslovnega, šolskega, upravnega izrazja in zametki strokovnega izrazja drugih strok (Novak 2004: 142–156; 2007: 266–276). Neposredno prevzemanje npr. besed iz latinščine pa kaže na željo po večji prestižnosti besedila, kar je primerljivo z rabo latinskega izrazja v drugih evropskih jezikih (Ahačič 2011: 114).

1.1 Začetki sprejemanja nemških besed segajo v čas pokristjanjevanja naših prednikov (8.–9. stoletje), ki so prišli pod bavarsko in nato frankovsko nadoblast. Gre torej za zelo staro in dolgotrajno vplivanje – predvsem na slovenščino v alpskem prostoru. Dobršen delež starejšega besedja nemškega izvora je slovenščina sprejela z največjimi priseljevanji nemško govorečega prebivalstva v 12., 13. in 14. stoletju, torej iz srednje visoke nemščine (srvn.) in bavarščine (bav.), in sicer v t. i. ljudski jezik.³ Dolgotrajen stik slovenščine z nemščino je omogočil tudi večkratno izposojjo; podoba sprejete besede je bila odvisna od fonetičnih razvojev in pomena nemške besede v času prevzema. Poudariti je treba, da je čas prevzemanja kljub posebnim metodološkim pristopom – pri čemer posebej izpostavljamo glasoslovno substitucijsko metodo za ugotavljanje časa in smeri prevzema – včasih težko ugotoviti.⁴ Izpričano gradivo Besedja potrjuje ugotovitve predhodnih raziskovalcev, da je v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja sorazmerno veliko ustaljenih in uveljavljenih besed iz nemščine, ki so se prilagodile glasoslovnim, oblikoslovnim in besedotvornim zakonitostim slovenskega jezika, vendar v starejših zapisih do tedaj še niso bile potrjene.⁵ Tudi večja odvisnost nekaterih prevzetih besed od izvirnega zapisa, ki odraža slabo vraščenost v slovenski jezikovni sistem, nujno ne kaže na novejši prevzem (Merše 2010: 8–30). Obstaja pa skupina novejših prevzetih besed,

³ Gl. zglede sprejetih besed iz nemščine, dostikrat narečnega izvora, ki so prihajale v slovenska narečja v tem času, v delu *Die deutschen Lehnwörter in der slowenischen Volkssprache* (Kranzmayer 1944: 12–13). Zgodnje izposojenke iz stare visoke nemščine (stvn.), ki so zaradi časovno odmaknjene fonetičnega razvoja težko prepoznavne, smo pustili ob strani, npr. prevzete do leta 800: *post, cerkev, krst, hiša, knez, breskev* itd. in sprejete v obdobju 800–1000: *kralj, papež, škof, škarje, valpot* itd. (Kranzmayer 1944: 10–11).

⁴ Prim. Striedter-Temps (1963), Janko (1986; 1986a), Jazbec (2007). Po Filipoviću (1986) je proces prevzemanja potekal na vseh jezikovnih ravninah s pomočjo dveh jezikovnih postopkov: s substitucijo (zamenjavo) in importacijo (sprejemanjem tujih jezikovnih prvin). Fonološki sistem posameznega jezika je zaprt, zato sprejme v svoj sistem le tiste prvine tuje jezikovne strukture, ki je v skladu s tendencami razvoja tega jezika. Možen je torej sprejem le omejenega števila strukturnih inovacij. Zapolnitev praznih mest v fonološkem sestavu je nov razvojni stadij, ki nastopi v določenih okoliščinah in pod pritiskom potrebe v procesu jezikovne izposoje. Nov fonem v jeziku prejemniku se lahko razvije iz alofona ali pa se pojavi kot rezultat »prikritega« fonema v jezikovnem sistemu, kjer obstaja prazno mesto (Filipović 1986: 81–82, 85).

⁵ O rabi prevzetih besed v pisnem jeziku srednjeveškega pismenstva prim. Toporišič (1987a: 6–9). M. Merše (2007: 65–66) opozarja na zajeten delež živo rabljenega besedja za vsakdanjo predmetnost, pa tudi z abstraktnejšo vsebino ter pomensko in funkcijsko drugačno rabo, ki je potrjen šele ob koncu protestantske dobe – v TPo 1595. To utemeljuje z značilnostmi besedilne zvrsti postile, individualnim izborom pisca in posebnimi okoliščinami, v katerih je nastajal prevod.

predvsem na teološkem in drugih verskih področjih, ki so jih pod vplivom Lutrovih knjig in del drugih verskih reformatorjev v knjižno slovenščino sprejeli slovenski protestantski pisci (Novak 2001: 103–120; Legan Ravnikar 2008a: 16–29).

2 Integracija tuje besede v drug jezik gre lahko skozi različne stopnje, od sprejemanja citatnih besed, tj. besed brez vidnih znakov podomačitve, v slovensko besedilo (pisava in izgovor kot v tujem jeziku) (Toporišič 1972: 295–296), prek tujk, ki so glasoslovno, pisno in/ali oblikoslovno prilagojene, do izposojenk, ki so se povsem prilagodile zakonitostim slovenskega jezika (Toporišič 1992: 299–300, 334). Polprevzete besede se tvorijo iz prevzetih besed ali njihovih delov in domačih obrazilnih morfemov. V novejšem času sta termina tujka in izposojenka doživela ponovno prevrednotenje. Izposojenka je ljudska prevzeta beseda, ki jo iz sosednjega narečja tujega jezika v svoje narečje sprejme preprosto ljudstvo, tujka pa knjižna prevzeta beseda, ki jo iz tujega knjižnega jezika, večkrat strokovnega, v slovenski knjižni jezik vpeljejo izobraženci (Snoj 2005: 115). Poimenovanje prevzeta beseda za besedo tujega izvora za naše potrebe povsem zadostuje, ker je naš namen razkrivati značilnosti sprejemanja tujejezičnih besed v oblikujočo se knjižnojezikovno normo ter posledice teh novosti, ki so vplivale na celotno podobo tedanje knjižne slovenščine. V geselskih in kazalčnih iztočnicah Besedja se potrjuje raba različnih stopenj podomačitve prevzetih besed in izražajo spremembe do njihove popolne integracije v slovenski knjižni jezik. Na podlagi primerjalnih analiz s prevodnimi predlogami lahko ugotavljamo večjo ali manjšo naslonitev na prevodno predlogo in vpliv sobesedilne rabe na izrazno podobo besede.

2.1 Prvo stopnjo vključevanja tujega izrazja predstavljajo citatne besede v slovenskem besedilu (robne opombe itd.) ali ob njem. Te so neposredno citirane iz tujega jezika in ohranjajo njegove značilnosti na vseh jezikovnih ravneh. Citatne besede iz nemščine so potrjene le v posebnih okoliščinah nevklučenosti v slovensko besedilo, npr. *frawenzimmer* (DB 1584).⁶

2.2 V Besedju so največkrat potrjene glasoslovne in pisne različice iz nemščine sprejetih besed, ki jih je zaradi časovne oddaljenosti slovenščine 16. stoletja včasih težko povezati. Razlike med njimi so odvisne od avtorstva prevodov, od besedilnih vrst (npr. v biblijskih prevodih je več besed iz nemščine kot v priredbah ali samostojnejših besedilih), od ustaljenosti knjižne norme, od sprejemanja včasih celo istih besed v različnih časih.⁷ Na potek prevzemanja je vplivalo, ali je bil izraz sprejet iz govorjenega jezika (večstoletna tradicija ljudskih izposojenk!) ali iz pisnega koda, torej nemškega knjižnega jezika tistega časa v knjižno slovenščino. To problematiko, ki je nekoliko že raziskana, smo v naši predstavitvi pustili ob strani.

⁶ Prim. tudi: *fravcimer* (TAr 1562), *frauncimer gl. fravencimer* (BH 1584, MTh 1603), *fravncimer gl. fravencimer* (MD 1592).

⁷ Gl. izbrane besede glede na predvideni čas izposoje: za 8., 9., 10., 11., 12. stoletje (največ!), 13., 14., 15. in 16. stoletje v Jazbec (2007: 90–92); avtorica opozarja, da je za redke med njimi datacijo možno ugotoviti do stoletja natančno. Prim. tudi Kranzmayer (1944: 10–14).

2.2.1 Že površen pregled celotnega knjižnega besedišča 16. stoletja, ki je zbran v Besedju, razkriva, da je večina besed z začetnim fonemom *f* prevzeta, kar je povsem pričakovano, saj so najmlajši fonem v slovanskih jezikih naši predniki poznali le v onomatopejskih izrazih. Iz starih, uveljavljenih prevzetih besed so se po slovenskih besedotvornih postopkih tvorile obsežne besedne družine, npr. *ferdaman*, *ferdamani*, *ferdamanje*, *ferdamati*, *ferdamljiv*, *ferdamljivi*, *ferdamnan*, *ferdamnani*, *ferdamnanje*, *ferdamnanski*, *ferdamnaski*, *ferdamnati*, *ferdamnenje*, *ferdamnost*, *ferdamnovanje*, *ferdamnovati*, *ferdamovati*, *ferdamovati se*. Pod vplivom nemške pisne norme sta v prvi slovenski knjigi (TC 1550) le izjemoma izkazani pisni različici *verdamnan*, *verdamnast* (prim. srvn. *verdammen*, *verdammen*). Častitljivo starost imajo tudi druge besede s prevzetim predponskim obrazilom *ver-* [fer-] in višjestopenjske tvorjenke iz njih, kot *ferahtati*, *ferahtan*, *ferahtani*, *ferahtanje*, *ferahatar*, *ferahatljiv*, *ferahtljivo*, *ferahtni*, *ferahtovati* in redko *verahtati* (v Trubarjevih zgodnjih delih, pri Juričiču in Megiserju) (prim. srvn. *verâhten*); *ferbežar*, *ferbežer* in *verbežar*, *verbežer* (v zgodnejših Trubarjevih delih in pri Krelju); *ferbegati se*, *fervegati se* (TT 1557) in *verbegati se* (TPo 1595) (prim. srvn. *verwëgen*); *ferderbati* in *verderbati* (KPo 1567, JPo 1578) (prim. srvn. *verderben*); *ferfolgati* itd. in *verfolgati* itd. (v Megiserjevih slovarjih) (prim. srvn. *verfolgen*); *feržmaati* itd. (v 5 delih), *feržmagati* itd. (14) in *veržmaati* (Trubar v zgodnjih delih) (prim. srvn. *versmæhen*).

2.2.2 Drugi tip pisnih različic izkazuje tvorjenke z ohranjenimi ali odpravljenimi dvojnimi soglasniki izhodiščnega jezika, npr. *ferratati*, *ferratan*, *ferratanje*, *ferratar* in *ferrater*, *ferratarija* in *ferraterija*, *ferratarski* prisl., *ferraterski* prid. in prisl., *ferratersko* prisl., *ferratovati*, *ferratovati se* (prim. srvn. *verraten*) ter *feratan*, *feratar* in *ferater*, *feratati*. Dvojni zapis zvočnika *r* je odpravljen šele v knjigah, ki so izšle konec 16. stoletja. Zanimivo je, da se besedna družina pred izidom Kreljeve postile (KPo 1567) v knjigah še ne pojavlja; največjo pogostnost izkazuje v DB 1584. Glasoslovno različico *fratati* (*se*) in besedno družino *fratan*, *fratar*, *fratarija*, *fratarski*, *fratarsko* je največkrat zapisoval Trubar.⁸

2.2.3 Pri sprejemanju besed po večini iz srednje visoke nemščine in bavarščine so se nekateri fonemi zamenjali in v nadaljnjem jezikovnem razvoju še preobražali, seveda najprej v govorjenem jeziku.⁹ V knjižni slovenščini 16. stoletja tako razkrivamo povečan delež prevzetih iztočnic z začetnima fonemoma *b* in *p*: srvn. v [f] → *b*: *bakla*, *britof*, *bruma*; *w* [v] → *b*: *bajncirli* (1× *vajncirl*, prim. bav. *Weinzürl*, srvn. *winzurl*, *winzurle*), *bildpret* in *bilpret* (prim. *wildbret* nem. v DB 1584), *bidertaufar* (tudi: *vidertaufar* in *vidertaufer*), *birtembergiski*, *birtembersgi* in *bitembersgi* (tudi:

⁸ Predpona *fer-* je besedotvorna sestavina tega in mnogih drugih nemških glagolov. Pri prevzeti besedi *se*, upoštevajoč oddaljenost od časa prevzema, tega niso več zavedali, sprva naglašeni nemški *e* je z izgubo naglašenosti postal nenaglašeni polglasnik (*fəratan* itd.), ki je povsem oslabel; tako se je oblikoval nov soglasniški sklop *fr-* (*fratan* itd.).

⁹ Glasoslovne spremembe odkriva substitucijska fonetika. Razvojni tok različnih izmenjav nemških fonemov po sprejemu v slovenščino razkriva Hildegard Striedter-Temps (1963: 1–73), gl. na konkretnih primerih tudi Jazbec (2007).

wirtemberski, wirtemberški, witemberski), *buher*; b [b] → p: *pehar*, *petlar* itd.¹⁰ in *petler* itd. (prim. bav. *petteln*, *Pettler*, srvn. *bětelen*), *pintar*, *plav*, *pleh*, *punt*; f [f] → p: *post* (stvn. *fasto*). Povečalo se je število besed, npr. z začetnim fonemom š namesto srvn. [š], ki se je izgovarjal med slovenskima s in š.¹¹ Naj za večjo nazornost naštejemo skoraj 60 polnopomenskih izrazov s prevzeto podstavo, ki se po abecednem zaporedju nahajajo pod črko š v Besedju: *šac*, *šacan*, *šacanje*, *šacar*, *šacati*, *šacati se*, *šacen*, *šacinga*, *šackamra*, *šacmašter*, *šacov*, *šacovanje*, *šacovati*, *šacovati se*, *šacunga*, *šafan*, *šafanje*, *šafar*, *šafarija*, *šafariti*, *šafarstvo*, *šafati*, *šaffer*, *šafnar*, *šafner*, *šafovanje*, *šafovati*, *šaft* 1 [delo], *šaft* 2 [sok], *šaft* 3 [testament], *šaften* [muževen], *šahar*, *šaher*, *šajba*, *šajn*, *šal*, *šala*, *šalacen*, *šalec*, *šalk*, *šalkov*, *šamiš*, *šamplot*, *šamplotov*, *šampet*, *šanca*, *Šant* Jakob, *Šant* maren, *šantav*, *šantohovanje*, *šantov*, *šapel*, *šapelj*, *šapula*, *šara** [škarje],¹² *šarapov*, *šareker*, *šarlotov*.¹³ Izstopajo tudi prevzete besede z začetnim fonemom ž, s katerim so naši predniki podomačili srvn. [ž]. S pomočjo njihovih besedotvornih podstav se je tvorilo ogromno izpeljank z najbolj produktivnimi slovenskimi obrazilnimi morfemi, kar kaže na dolgotrajno rabo, npr. iz samostalnika *žalba* > *žalban*, *žalbani*, *žalbanik* (prim. pisno različico *žalbanig* v TC 1550), *žalbanje*, *žalbat*, *žalbav*, *žalbov*; iz pridevnika *žleht* > *žleht* tudi prisl., *žlehten*, *žlehtni*, *žlehtno*; iz glagola *žmagati* > *žmagan*, *žmaganje*, *žmagar*, *žmagavec*, *žmager*, *žmagljiv*, *žmagljivec*, *žmagljivo*, *žmagovati*.

2.2.4 S prevzetimi besedami iz nemščine se je v knjižni slovenščini 16. stoletja povečalo število besed z določenimi soglasniškimi sklopi ali pa so se vpeljevali novi. Protestantski pisci so jih izgovarjali po nemškem vzoru in praviloma tudi zapisovali po nemškem pravopisnem pravilu, zato so bile v Besedje uvedene že omenjene splošne kazalke, kot *st...* [v prevzetih besedah] *gl. št...* Sprejeti soglasniški sklopi so se praviloma nahajali na začetku besede, npr. *st-* → [št-]: *štala*, *štalt*, *štanga*, *štibra*, *štima*, *štorklja*, *študent*, *štuk*; *sp-* → [šp-]: *špalir*, *španga*, *špecarija* in *špecerija*, *špegel*, *špil*, *špital*, *špica*, *špiža*, *špot*; *sk-* → [šk-]: *škaf*, *škoda* itd., *škof* itd.; *str-* → [štr-]: *štrafati* (itd.), *štravs*, *štrifati*, *štrik*, *štrit* itd., *štrukelj*; *spr-* → [špr-]: *špringar*, *špruh*. Spet druge soglasniške skupine so protestantski pisci tudi zapisovali podomačeno, npr. *qu-* → [kv-]: *kvartir*, *kvatre* in *kvatri*, *kvintelj*, *kvitenga*, *kvitinga* in *kvitunga*.

2.2.5 Težko izgovorljivi nemški soglasniški sklopi, ki so se večkrat pojavljali v vzglasju prevzete besede, so v slovenščini doživljali poenostavitve. Tudi zapis letih po izgovoru v knjižni slovenščini 16. stoletja prevladuje, npr. *pf-* → [f-], *-pf-* → [-f-]: *far*, *farof*, *flašter*, *flanca*, *flegar*, *kufer* 'baker', *klamfa* in *klanfa* (prim. srvn.

¹⁰ Krajšava itd. pomeni obstoj višjestopenjskih tvorjenk, ki kažejo na isti jezikovni pojav.

¹¹ Prim. historiat razvoja soglasniških sklopov *st*, *sw*, *sl*, *sn*, *sm*, *sp*, ki so bili s prevzetimi besedami sprejeti v slovenščino (Striedter-Temps 1963: 47–48).

¹² Ker imenovalnik ednine ni bil izpričan, je rekonstrukcija v Besedju označena z zvezdico. Prim tudi: *pižam** (TPo 1595); *perel** (KPo 1567), *perelna** (KPo 1567), *žid** ž [svila] (tudi: žida ž).

¹³ Le 5 iztočnic, med katerimi sta dve kazalčni, nima nemškega izvora: *šaka*, *šaliti*, *šaliti se*, *šapatati gl. šepetati*, *šapatiti gl. šepetati*.

bav. *klampfe); -gk- → [-g-] ali [-k-]: *frajdigost* (TT 1557, TL 1561, TT 1581–82), *frajdikost* (TC 1550, TT 1557, TL 1567, TT 1581–82) in *fradikost* (DB 1584). Vpliv nemškega pravopisa je razviden le v posamičnih primerih pisnih različic, kot *arpfa* (pri Megiserju), *pfunt* (KPo 1567), *opfer* (Tar 1562, KB 1566, TC 1575), *štumpf* (MTh 1603). Rezultati poenostavitve težje izgovorljivih soglasniških sklopov so tudi glasoslovne različice besed, kot *adrija* (TT 1557) in *ardrija* (v 11 delih), *bercevg* (TT 1557) in *berkcevg* (TL 1567, MD 1592, MTh 1603).

2.2.6 Glasoslovne in/ali pisne različice prevzetih besed se pogosto pojavljajo na mestu prevzema nemškega dvoglasnika, kjer različica z -a- namesto -aj- kaže na izposojjo iz nemških (južno)koroških govorov (Striedter Temps 1963: 96, 97, 122): *cajger* in *cagar* (prim. srvn. *zeiger*), *cajhen* in *cahen* (prim. srvn. *zeichen*), *fortajl* (Megiser), *forteil* (KPo 1567) in *fortelj* (DJ 1575, JPo 1578, TkM 1579, DB 1584, TPo 1595) (prim. srvn. *vorteil*); *špes* (v 10 delih) in *špis* (KPo 1567, TPo 1595) (prim. srvn. *spiez*). Različice so lahko individualnega značaja, npr. *virah* (KPo 1567), *virauh* (KPo 1567) in *viruh* (KPo 1567), medtem ko je ustaljena različica *veroh* (prim. srvn. *wîhrouch*, *wîrouch*, *wîrôch*) izkazana pri Trubarju, Dalmatinu in Megiserju (v 14 delih). Največ glasoslovnih variant je pri prevzetih nemških zloženkah z dvoglasnikom ei; ta se je glede na čas in pot prevzema v slovenščino sprejemal s fonemi a, aj, e, o ali oj,¹⁴ npr. *farmašter* (JPo 1578), *farmester* (JPo 1578), *farmešter* (TC 1555, JPo 1578, DC 1580), *farmojšter* (TT 1557, TR 1558, TAr 1562, TC 1575, MD 1592), *farmoster* (TAr 1562, *P 1563, TO 1564, KPo 1567, TC 1575, JPo 1578, DC 1579), *farmošster* (TO 1564) in *farmošter* (v 19 delih, tudi v DB 1584) (prim. srvn. *pfarmmeister*). Po drugi strani so se navidez podobne glasoslovne različice oblikovale zaradi sekundarnega slovenskega razvoja (Ramovš 1924: 174), npr. *štrafati* (v 14 delih) itd. in *štraifati* (33) itd. (prim. srvn. *sträfen*).

2.2.7 Zaradi onemitve nemškega pridahnjenega vzglasnega *h*, ki se v nemščini zapisuje, se nekatere prevzete besede pojavljajo v pisnih različicah, a le v »pričakovanih« knjigah, npr. *ardrija*, *ardrati* itd. (prim. srvn. *harderie*) in *hardrija* (MTh 1603), *hardrati* (MTh 1603), *auptman* in *havbtman* (TC 1550), *ajd* in *hajd* (TC 1550, *P 1563), *ajdovski* in *hajdovski* (TC 1550, KB 1566, DB 1578-Reg), *andverh/andtverh* in *handverh* (KPo 1567), *andlati* in *handlati* (KPo 1567, MTh 1603-kor.), *ahar* (TT 1557, KPo 1567) in *hahar* (DB 1578-Reg).¹⁵ Na onemitev *h* znotraj besede kažejo glasoslovne različice, kot *žmaati* (5) itd., *žmagati* (12) itd. in *žmahati* (MTh 1603) (prim. srvn. bav. *smâhen*). Drugod se ne pojavljajo več niti pisne različice,

¹⁴ Podrobneje o sprejemu nemških dvoglasnikov v slovenščino gl. Striedter-Temps (1963: 19–27). O prevzemanju nemških zloženok gl. Vidovič Muha (1988, 1988a).

¹⁵ Prim. tudi glasoslovne različice: *aar* (TT 1557), *ahar* (TT 1557, KPo 1567), *arar* (TT 1581–82) *hahar* (1578-Reg) in *hagar* (DB 1584-Reg3, MD 1592, MTh 1603). Zamenjave pri istem avtorju kažejo besedne premike, npr. pri Trubarju postopno nadomeščanje prevzete ga izraza z drugim prevzetim *rabelj* (TR 1558, TO 1564, TPs 1566, TC 1575, TPo 1595), ki je izpričan tudi v DPr 1580, TT 1581–82, DB 1584, TiPre 1588, MD 1592 (*rabl*) in MTh 1603 (*rabl*), z izpeljanko *rabeljnik* (TC 1575) in različico *rablin* (DB 1578-Reg, DB 1584-Reg 1, MD 1592, MTh 1603). O poteku prevzema gl. Striedter-Temps (1963: 206).

npr. *antvela* in *antvila* (prim. srvn. hanttwehele > -tvela, -tvila po kontrakciji), *arfa* (prim. srvn. harpfe), *avba* (prim. srvn. hûbe, hoube), *erperge* (prim. stvn. bav. heri-përğa, srvn. herbërge, herbirge), *uta* (prim. srvn. hütte).

2.2.8 Glasoslovne različice prevzetih besed in njihove višjestopenjske tvorjenke so nastale zaradi metateze in poenostavitve v izgovoru, npr. w–v → b–b, b–f, b–v, b–vb, b–vu, v–b, v–f, v–v. Tovrstne izmenjave najbolj nazorno potrjuje naslednji zgled: *cbiblati* (JPo 1578), *cbiflati* (KB 1566, KPo 1567, JPo 1578), *cbivati* (TA 1562) in *cbivlati* (v 25 delih), *cbivblati* (TtPre 1588), *cbivulati* (TC 1550, TPo 1595), *cviblati* (9), *cviflati* (MTh 1603), *cvivlati*, (6) (prim. srvn. zwîvel, zwîvelen).¹⁶

2.2.9 Verjetno zaradi različnega časovnega prevzema sta z mnogimi zgledi in višjestopenjskimi tvorjenkami izpričani glasoslovni različici *pridiga* itd. (v 12 delih) in *prediga* (34) itd. (prim. srvn. bav. prëdige, brëdige). Zaradi vpliva soseščine besed so nastajale glasoslovne in pisne različice, kot *alsband* in *alsbant* (tudi: *alspant*), *arnaž*, *arnoš* in *arnož*.

2.3 Proces jezikovnega prevzema na oblikoslovni ravnini je bil dosti bolj enoten kot v glasoslovju in pravopisu.

2.3.1 Pri starejših prevzetih samostalnikih (t. i. ljudskih izposojenkah) ugotavljamo, da sta bila spol in pripadajoči sklanjatveni vzorec po navadi ustaljena. Praviloma imajo prevzete besede isti slovnični spol kot v izvornem jeziku. Če se sprejeta beseda končuje na soglasnik, je moškega spola kot v nemščini, pri samostalniki ženskega spola se namesto nem. -e na osnovo pripenja slovenska končnica -a; sklanja se po pripadajočem ajevskem sklanjatvenem vzorcu.¹⁷ Pri nekaterih prevzetih besedah proces oblikoslovne prilagoditve in uvrščanja v slovenski slovnični spol še ni bilo dokončan. Tovrstni izrazi so v Besedju prikazani v samostojnih iztočnicah, npr. *form* m (KPo 1567, JPo 1578) in *forma* ž (v 9 delih),¹⁸ *kvatre* ž mn. (4), *kvatre** ž mn. (TA 1550, TA 1555), *kvatri* 1 ž mn. (3) in *kvatri* 2 m/ž mn. (4), *man* m (3) in *mana* ž (8),¹⁹ *palm* m (4) in *palma* ž (5), *perl* m (TC 1575, TT 1577, TT 1581–82) in *perla* ž (8), *perlen/perlin* m (4 + 7) in *perlina* ž (DB 1584), *planet* m (TT 1557, DB 1584) in *planeta** ž (JPo 1578). Domnevamo, da se nekateri razlikovalni pari pojavljajo zaradi napačnih zapisov Megiserja, ki je bil nemškega rodu: *kolter* m (DB 1484, MD 1592) in *koltra* ž (MTh 1603), *kumin* m (DB 1584) in *kumina* ž

¹⁶ O razvoju *cbivlati* in *cviblati*, upoštevajoč načela substitucijske fonetike, gl. Jazbec (2007: 88). Podobno tudi glasoslovne različice besede, sprejete z nemškim posredovanjem: *bandima*, *bandiva* in *mandiba* 'trgatev, bratev' (prim. lat. vindemia, stvn. vindemon).

¹⁷ Toda pri nekaterih starih besedah ni bil ustaljen niti spol, npr. *almožen* m, *almožna* ž in *almožno* s, niti sklanjatveni vzorec, npr. *bukve* ž mn. in *bukvi* ž mn.

¹⁸ Dvojnica *form/forma* je morda odraz besede der Furm, ki je potrjena v tirolskih in koroških narečjih, in knjižne besede ženskega spola die Form.

¹⁹ Prim. nem. Manna (< lat. manna). F. Premk opozarja, da se *man* nahaja v biblični hebrejščini; izpričana beseda pri slovenskih protestantih naj bi bila posledica zgledevanja po izvorniku (1995: 199, 212).

(MD 1592, MTh 1603) (prim. srvn. kumîn, kümîn), *štup* m (MTh 1603) in *štupa* ž (DB 1584) (prim. srvn. stuppe, stüppe, bav. der, die, das Stubb, Stupp), *šturem* (gl. šturm) m (MD 1592), *šturma* ž (DB 1584-Reg1) in *šturema* ž (MTh 1603).²⁰ Tudi množinski samostalniki so lahko različnega spola, kot *cimbale* ž mn. in *cimbali* (z različico *cimbeli*) m mn. Istovrstne besede različnega spola imajo izjemoma različen pomen, npr. *šaft* 1 [delo] ž, *šaft* 2 [sok] m in *šaft* 3 [testament] ž. Različice prevzetih besed, ki imajo vsa tri števila ali pa so množinski samostalniki, razkriva šele raba v sobesedilu: *arfa* ž in *arfe* ž mn. (prim. srvn. harpfe), *špegel* m in *špegli* m mn., *žnabel* m in *žnable* ž mn. (koroško v MTh 1603). Zaradi prekrivnosti oblikoslovnih paradigem nekaterim samostalnikom kljub sobesedilu spola ni bilo mogoče zanesljivo določiti. Nezanosljivost spola je v Besedju zapisana s slovničnim označevalnikom m/ž, npr. *štift* 1 m, *štift* 2 ž in *štift* 3 m/ž (tudi: *štifta* ž), *tugent* 1 m, *tugent* 2 ž in *tugent* 3 m/ž.

2.3.2 Veliko prevzetih pridevnikov iz nemščine je v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja nepregibnih. Ne izražajo spola, sklona in števila, s čimer izkazujejo nevrtačenost v slovenski oblikoslovni sistem, npr. *fraj* in *frej*, *fertig*, *gel* (srvn. gěl 'rumen'), *gvaltig* (srvn. gerwalt), *ledig*, *mahtig*, *nidig*, *redel**,²¹ *šamiš*, *šent*, *švoh*, *topelt*, *trucig* (Legan Ravnikar 2008a: 72). Lahko se pregibajo v novih skladijskih vlogah, npr. *glih* posam.,²² le izjemoma se sklanjajo že v pridevniški funkciji. Iz Besedja je razvidno, da brez pomoči slovničnih morfemov prevzemajo skladijsko vlogo prislova, npr. *flisig*, *glih*, *žleht*, členka, npr. *gar*, ali celo povedkovnika, npr. *žiher*. Tudi redki prevzeti pridevniki, ki so bili sprejeti z nemškim priponskim obrazilom -iš, so v slovenskih besedilih postali nesklonljivi: *epikuriš*, *evangeliš*, *farlihiš* (tudi: *farlih*),²³ *flisigiš* (tudi: *flisig* prid. in prisl.); pri zadnjih dveh zgledih gre morda za slovensko besedotvorno inovacijo po nemškem zgledu. Primernik pridevnika in prislova je tvorjen z obrazilom -i: *flisigiši*. Pridevniki s prevzeto podstavo in slovenskimi obrazilnimi morfemi, kot -ov, -ev, -iv, -av, -lživ, -ski/-ški, se pregibajo po slovenskih paradigmah.

2.3.3 Pri prevzetih glagolih iz nemščine se ohranja le osnova, saj so se ti takoj oblikovali po oblikoslovnih in besedotvornih normativnih pravilih slovenščine. Pod vplivom slovenščine so nastale sekundarne prilagoditve: s predponskimi obrazilnimi

²⁰ Prim. geslo *kmîn* (poleg *kumîn*) 'Kümmel' (Striedter-Temps 1963: 152). V istem pomenu 'kumina' je pri Trubarju in Dalmatinu potrjena različica *kumel* (TE 1555, TT 1557, TAR 1562, TT 1581–82, DB 1584) (srvn. bav. *kumel). Tudi pri nekaterih kalkiranih prevodih nemških besed spol še ni bil povsem ustaljen, npr. *predgovor* ž (23) in *predgovor* m (2) (prim. nem. die Vorrede).

²¹ Prim. *redlih* (Striedter-Temps 1963: 209): bav. redlich (rédi, rédlä) 'pošten, odkrit'. V jezikovnem gradivu slovenskih protestantskih piscev se dosti pogosteje pojavlja različica *redle*, in sicer v 15 delih kot nepregibni pridevnik in v 12 kot prislov. Različica *redlih* je izpričana le v obeh Megiserjevih slovarjih in z eno samo pojavitvijo v TO 1564.

²² Potrjeni so namreč tudi zgledi, da se npr. samostalniško rabljena beseda *gmajn* ne pregiba (Besedje: 119).

²³ Na nepregibnost v postilah ne vpliva nujno prevodna predloga (Merše 2007: 208).

morfemi so se oblikovali dovršni glagoli, npr. *docimprati* in *izcimprati*, *doajfrati se*, *prirajtati*, *premojstriti*, *stolmačiti*, s priponskimi obrazili pa nedovršni, kot *gmerati*, *kljukati* [trkati], *kregati (se)*, *lebat*, *nidati*, *štirati*, *štemati*, *žihirati*. Prevzeti glagoli so velikokrat dvovidski, npr. *cagati*, *erbat*, *gvantati*, *krstiti*, *lonati*, *ofrati*, *pildati*, *štifirati*, *žegnati*, ker nemščina nima posebnih morfemov, ki bi zaznamovali nedovršnost oz. dovršnost.²⁴ Za razločevanje so se iz nekaterih dvovidskih glagolov naknadno, s podaljševanjem osnove z -ova- tvorili nedovršniki, npr. *cagovati*, *krščovati*, *lonovati*, *lotrovati*, *ofrovati*, *žegnovati* in *žegnovati*). Nemški vpliv je viden pri glagolih in deležnikih, ki imajo priponsko obrazilo razširjeno z -ir- (nem. -ier-) ali -izir- (nem. -isier-), kot *absolvirati*, *apelirati*, *eksaminirati* in *ekseminirati*, *evangelizirati*, *hofirati*, *reformirati*, *glorificiran*. Velik vpliv nemškega jezika na slovensko leksiko izkazujejo tudi za 16. stoletje posebej značilni glagolski kalki, npr. *naprejpоставiti*, *naprejpstat*, *naprejpzvati* itd., *narazendeliti*, *nazajiti*, *pročločiti*, *vunkajrasti*. Namesto dobesedno po morfemih prevedenih sestavin nemškega glagola je prevzeta lahko glagolska osnova kalka, npr. *goricimpran*, *goricimprati*, *naprejpmalati*, *naprejpoprati*, *zoperštritati*, itd., ali (izjemoma) nemška predpona, ki je prislovnega ali predložnega izvora, npr. *anvzeti* (prim. nem. annehmen), *nahpriti* (prim. nem. nachgehen). Kalkirani glagoli so skupaj z ostalimi izčrpno monografsko raziskani, zato niso predmet naše obravnave (Merše 1995; 2009: 129–146).

2.4 Nadaljnja tvorbeno ustvarjalnost besed nemškega izvora se kaže skozi mnoge besedotvorne različice tvorjenk s prevzeto podstavo. Slovenski besedotvorni morfemi, ki se pripenjajo na prevzeto podstavo, so za posamezne besedotvorne pomene večinoma normativni. Iz Besedja je mogoče razbrati, da največ višjestopenjskih tvorjenk izhaja iz glagolske podstave. Razvitost besednih družin in njihovo splošno rabo izkazujejo potrditve v mnogih besedilih in pri različnih piscih, npr. izpeljanke iz glagolske podstave: *cagati* > *cagan*, *caganje*, *cagav*, *cagavi*, *cagljiv*, *cagost*, *cagovanje*, *cagovati*, *cagoviten*; *štrajfati*, *štrafati* > *štrafan*, *štrafinga*, *štrajfan*, *štrajfani*, *štrajfanje*, *štrajfen*, *štrajfinga*, *štrajfovati*; iz samostalniške podstave: *ajd* > *ajdinja*, *ajdovski*, *ajdovsko*, *andaht* in *andoht* > *andahtljiv*, *andohtiv*, *andohtljiv*, *andohtivo*, *andohtljivo*, *andohtivi*; *bruma* > *brumen* in *brum*, *brumni*, *brumno*, *brumnost*, *brumski* prid. in prisl., *brumsko*; iz pridevniške podstave: *glih* > *gliha*, *glihanje*, *glihati*, *glihati se*, *glihi*, *glihinga*, *glihomasen*, *glihota*; *falš* > *falšan*, *falšanje*, *falšati*, *falšija*, *falšiti*, *falšovati*.

2.4.1 Živahen proces jezikovne izposoje se kaže tudi skozi pojav številnih različic, npr. za poimenovanje prebivalca kraja, pokrajine, dežele, verske skupnosti itd.: *fari-zear* (JPo 1578), *farizeer* (v 10 delih), *farizej* (25), *farizejer* (TT 1555, TT 1557, TT 1581–82), *farizer* (TL 1561, DB 1584), *farizeus* (8) (prim. Luther: Phariseer); *saducear*, *saduceer*, *saducei*, *saducej*, *saducejer* in *saducer* (prim. Luther: Saduceer).

²⁴ M. Merše (1995: 223) vidi v razširjenosti dvovidskosti v 16. stoletju dva ključna vzroka: prevodna odvisnost zvrstno specializiranih besedil in zgodnje razvojno obdobje knjižne slovenščine, ki je krivo, da pojav kljub zoževalnim tendencam še ni bil odločneje zamejen. Iz istih razlogov so se pojavljali tudi dvovidski kalkirani glagoli.

Nadaljnje tvorjenke iz njih se zaradi razlikovalnih besedotvornih podstav in pomen-ske nediferenciranosti priponskih obrazil pojavljajo v mnogih oblikah, kot *farizaj-ski* (KPo 1567, JPo 1578), *farizeerski* (DB 1584, TPo 1595), *farizejski* (TT 1557), *farizejov* in *farizejovi* (TT 1557, TT 1581–82), *farizejski* (v 9 delih), *farizeov* (TT 1557, JPo 1578), *farizeovski* (TT 1557), *farizevski* (TT 1581–82); *galileeski* (KPo 1567), *galilejski* (v 12 delih), *galileski* (TT 1557, KPo 1567), *galilevski* (TT 1557, TT 1581–82). Kjer se na enako besedotvorno podstavo razvrščajo različna pripon-ska obrazila, se dostikrat prekrivata pomena individualne in skupinske svojilnosti, kot *cedrno* drevje in *cedrsko* drevje; *menihova* božja služba in *meniški* navuk od te pokore (tudi: *meniski*, *menihski*, *meniški*, *menihški*), *egiptova* dežela in *egipska* ali *egiptovska* dežela.²⁵ Iz zgledov je razvidno, da so besedotvorne različice nastajale tudi zaradi razbremenitve na morfemskem šivu ali tvorbe po analogiji. Tudi tvorba različic, kjer se najbolj produktivno pridevniško priponsko obrazilo -ski pripenja na različno besedotvorno podstavo, je pogosta: *aleksandrinerski* in *aleksandrinski*, *araberski* in *arabski*, *asirijski* in *asirerski*, *azijski* in *aziatski*, *bibelski* in *biblijski* z različico *biblijski*, *cidonierski*, *cidoniterski* in *cidonski*, *izraeliterski* in *izraelski*, *moabiterski* in *moabski*.²⁶

2.4.2 Zgledi v Besedju nam dajejo vpogled, kakšno je bilo razmerje v rabi prevzetih besed z nemškim obrazilnim morfemom -er in podomačenim -ar v 16. stoletju:²⁷ *epikurer* (v 3 delih) in *epikurar* (9), *ajfrer* (TC 1550) in *ajfrar* (8), *bidertaufer* (10), *biderteufer* (DB 1584) in *bidertaufar* (TAr 1562, JPo 1578), *colner* (5) in *colnar* (13), *ferbežer* (KPo 1567) in *ferbežar* (4), *kancler* (6) in *kanclar* (3), *kecer* (6) in *kecar* (23), *korer* (3) in *korar* (5), *kramer* (1) in *kramar* (12). Število del, v katerih se pojavljajo različice, četudi ne upoštevamo števila zgledov po posameznih knjigah, kaže, da se je nemški -er v 16. stoletju umikal iz rabe. Nova izpeljanka lahko dobi dodaten slovenski morfem, npr. *šolar* in *šolarec*. Tudi besedotvorne podstave višje-stopenjskih pridevniških in samostalniških tvorjenk kažejo na omenjeno dvojnost, npr. *amoriterski* in *amoritarski*, *egipterski* in *egiptarski*, *kecerija* (4) in *kecarija* (23), *korerija* (1) in *korarija* (4). Kot edina možnost se -er ohranja pri novejših tvorjenkah, sprejetih iz prevodnih predlog, npr. *cvinglijaner* (tudi: cbinglijan).

2.4.3 Nemškim tvorjenkam ženskega spola s priponskim obrazilom -ung so s sprejemom v slovenščino dodali slovensko končnico prve ženske sklanjatve. Obrazilni

²⁵ O pomenih besedotvornih morfemov v najstarejši knjižni slovenščini gl. Legan Ravnikar (2008a: 103–168). Pomensko nediferencirani obrazilni morfemi se največkrat pojavljajo pri tvorjenkah s prevzeto podstavo, kar se kaže kot tipološka lastnost (Legan Ravnikar 2008/2009: 77–78).

²⁶ Avtorica je analizirala najbolj produktiven model tvorbe pridevnikov 16. stoletju – izpeljavo s priponskim obrazilom -ski v biblijskih besedilih. Tvorjenke je primerjala z besedotvornimi različicami na -ški, -čki in -cki. Razlikovalni pari se kažejo tako v besedotvornih podstavah kakor v priponskih obrazilih (Legan Ravnikar 2008: 57–60).

²⁷ Razširjenost priponskega obrazila -ar kaže na zgodnji prevzem; sprva je bilo obrazilo omejeno na gotske izposojenke, izjemoma ga najdemo v starocerkvenoslovanskih besedilih (Bajec 1950: 25).

morfem je na oblikoslovni ravni postal del osnove v slovenščino sprejete besede. Različice so nastajale zaradi prevzema v različnih časovnih obdobjih,²⁸ npr. *ceringa* (v 11 delih) in *cerunga* (4), *kvitenga* (BH 1584), *kvitinga* (v 7 delih) in *kvitunga* (MD 1592, MTh 1603), *frajinga* (11) in *frajunga* (KPo 1567), *maninga* (10) in *manunga* (9), *rajtinga* (28) in *rajtunga* (1), ali pa tudi ne, npr. *ferderbunga* (MTh 1603), *geringa* (TP 1575), *štrafjinga* (36), *štrafinga* (9), *glihinga* (JPo 1578), *grevinga* (22). V knjižni slovenščini 16. stoletja se je najbolj uveljavila različica z obrazilom -ga.

2.4.4 Iz nemškega obrazilnega morfema -ei (srvn. -ie) se je razvilo priponsko obrazilo -ija, ki se je s končnico -a in zapolnitvijo hiata prilagodilo slovenski glasoslovni in oblikoslovni normativnosti.²⁹ Tvorjenke se pojavljajo sorazmerno pogosto, kar kaže na produktivnost izpeljave, npr. *arcnija* (v 24 delih), *auptmania*, *austria* in *auštria*,³⁰ *cupernia*, *farmoštija*, *fehrtarija*, *flegarija*, *fratarija* in *ferraterija*, *gvardia*, *kramarija*. Pri nekaterih tvorjenkah se v pisavi vidi tuj vpliv, kjer hiat še ni zapolnjen. Zaradi razlik v podstavi izstopajo tudi različice, kot *kancelija* (2) in *kanclija* (6), *kapelanija* (JPo 1578) in *kaplanija* (8), *lotrija* (25) in *lotrnija* (MTh 1603).

3 Sklep

V prispevku smo predstavili nekaj izbranih vzorčnih primerov raznovrstnih glasoslovnih, pisnih, oblikoslovnih in besedotvornih jezikovnih pojavov v slovenščini, ki so bili posledica sprejemanja nemških besed in neposrednega ali posrednega vpliva nemškega jezikovnega sistema. Upam, da nam je uspelo dokazati, da prevzete besede in tvorjenke iz njih zajemajo pomemben delež (stilno nezaznamovanega) besednega zaklada najstarejše knjižne slovenščine.

Viri

Besedje = Kozma Ahačič, Andreja Legan Ravnikar, Majda Merše, Jožica Narat, France Novak, *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Slovarji).

Bezljaj 1976–2007 = France Bezljaj – Marko Snoj – Metka Furlan – Simona Klemenčič, *Etimološki slovar slovenskega jezika I–V*, Ljubljana: Mladinska knjiga oz. ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, 1976–2007.

²⁸ Bavarsko -inge je različica splošnonemške pripone -unge v stvn. in srvn. (Jazbec 2007: 45). Tudi prisotnost tega refleksa v arhaičnih bavarskih narečjih, npr. Tirolske in Koroške, je možen razlog za slovensko -inga.

²⁹ Priponsko obrazilo je sicer romanskega izvora. Največkrat pomeni lastnost, opravilo, kraj ali pokrajino (Bajec 1950: 19).

³⁰ Iztočnici v Besedju sta posodobljeni: *austria gl. avštija* in *auštia gl. avštija*. Iz nemščine prevzeti izraz *avštija* 'upor proti oblasti', ki se pojavlja pri Trubarju, Krelju in Jurčiču (skupno v 8 delih), etimološko ni povsem pojasnjen (prim. Bezljaj 1976: 6).

- BH 1584 = Adam Bohorič, *Arcticae horulae fuccifivae*, Wittenberg, 1584.
BTa 1580 = Adam Bohorič, *OTROZHIA TABLA*, Ljubljana, 1580.
Cigale 1860 = Matej Cigale, *Deutfch-flovenifches Wörterbuch*, Laibach: Blasnik, 1860.
DAg 1585 = Jurij Dalmatin, *AGENDA*, Wittenberg, 1585.
DB 1578 = Jurij Dalmatin, *BIBLIE, TV IE, VSIGA SVETIGA PISMA PERVI DEIL*, Ljubljana, 1578
DB 1584 = Jurij Dalmatin, *BIBLIA*, Wittenberg, 1584.
DBu 1580 = Jurij Dalmatin, *PERVE BVQVE MOSESSOVE*, Ljubljana, 1580.
DC 1579 = Jurij Dalmatin, *TA CELI CATEHISMVS*, Ljubljana, 1579.
DC 1580 = Jurij Dalmatin, *CATEHISMVS*, Ljubljana, 1580.
DC 1584 = Jurij Dalmatin, *TA CELI CATEHISMVS, ENI PSALMI*, Wittenberg, 1584.
DC 1585 = Jurij Dalmatin, *TA KRATKI WIRTEMBERSKI CATECHISMVS*, Wittenberg, 1585.
DJ 1575 = Jurij Dalmatin, *JESVS SIRAH*, Ljubljana, 1575.
DM 1584 = Jurij Dalmatin, *KARSZANSKE LEPE MOLITVE*, Wittenberg, 1584.
DPa 1576 = Jurij Dalmatin, *PASSION*, Ljubljana, 1576.
DPr 1580 = Jurij Dalmatin, *SALOMONOVE PRIPVVISTI*, Ljubljana, 1580.
FDW 1989– = *Frühneuhochdeutsches Wörterbuch*, Berlin – New York: Walter de Gruyter, 1989–.
Grimm 2004 = *Der digitale Grimm: Deutsches Wörterbuch von Jakob und Wilhelm Grimm*, Version 05–04, Frankfurt am Main: zweitausendeins, 2004.
JPo 1578 = Jurij Juričič, *POSTILLA*, Ljubljana, 1578.
KB 1566 = Sebastijan Krelj, *OTROZHIA BIBLIA*, Regensburg, 1566.
KPo 1567 = Sebastijan Krelj, *POSTILLA SLOVENSKA*, Regensburg, 1567.
Läg Reid 1967 = Annelies Läg Reid, *Hieronymus Megiser, Slovenisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch: Neugestaltung und Faksimile der ersten Ausgabe aus dem Jahre 1592*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1967.
Luther 1545 (1974) = Martin Luther, *Biblia, Das ist: Die ganzte Heilige Schrift Deusch auff's new zugericht*, Wittenberg, 1545, München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1974.
MD 1592 = Hieronymus Megiser, *DICTIONARIVM QVATVOR LINGVARVM*, Graz, 1592.
Miklošič 1867 = Fran Miklosich, *Die Fremdwörter in den slavischen Sprachen*, Wien: Aus der Kaiserlich-Königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1867.
Miklošič 1886 = Fran Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien: Wilhelm Braumüller, 1886.
MS 1593 = Hieronymus Megiser, *SPECIMEN*, Frankfurt, 1603.
MTh 1603 = Hieronymus Megiser, *Thefaurus Polyglottus*, Frankfurt, 1603.
*P 1563 = *ENE DVHOVNE PEISNI*, Tübingen, 1563.
Pleteršnik 1894–1895 (2006) = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar I–II (1894–1895)*, elektronska izdaja na CD-ROM-u, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006.
Snoj 2003 = Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Modrijan, 2003.

- Stabej 1977 = Jože Stabej, *Hieronymus Megiser: Thefaurus Polyglottus = Slovensko-latinsko-nemški slovar*: izpisal in uredil Jože Stabéj, Ljubljana: SAZU, Razred za literarne in filološke vede, 1977.
- TA 1550 = Primož Trubar, *Abecedarium vnd der klein Catechismus*, Tübingen, 1550.
- TA 1555 = Primož Trubar, *ABECEDARIVM*, Tübingen, 1555.
- TA 1566 = Primož Trubar, *ABECEDARIVM, OLI TABLIZA*, Tübingen, 1566.
- TAr 1562 = Primož Trubar, *ARTICVLI OLI DEILI, TE PRAVE STARE VERE KER-SZHANSKE*, Tübingen, 1562.
- TC 1550 = Primož Trubar, *Catechismus*, Tübingen, 1550.
- TC 1555 = Primož Trubar, *CATECHISMVS*, Tübingen, 1555.
- TC 1567 = Primož Trubar, *TA CELI CATEHISMVS*, Tübingen, 1567.
- TC 1574 = Primož Trubar, *TA CELI CATEHISMVS*, Tübingen, 1574.
- TC 1575 = Primož Trubar, *CATEHISMVS SDVEIMA ISLAGAMA*, Tübingen, 1575.
- TE 1555 = Primož Trubar, *TA EVANGELI SVETIGA MATEVSHA*, Tübingen, 1555.
- TfC 1595 = Felicijan Trubar, *TA CELI CATEHISMVS, ENI PSALMI*, Tübingen, 1595.
- TfM 1595 = Felicijan Trubar, *LEPE KARSZANSKE MOLITVE*, Tübingen, 1595.
- TkM 1579 = Janž Tulščak, *Kerfzhanske LEIPE MOLITVE*, Ljubljana, 1579.
- TKo 1557 = Primož Trubar, *TA SLOVENSKI KOLENDAR*, Tübingen, 1557.
- TM 1555 = Primož Trubar, *ENA MOLITOV TIH KERSzhenikou*, Tübingen, 1555.
- TL 1561 = Primož Trubar, *SVETIGA PAVLA TA DVA LISTY*, Tübingen, 1561.
- TL 1567 = Primož Trubar, *SVETIGA PAVLA LYSTVVI*, Tübingen, 1567.
- TO 1564 = Primož Trubar, *CERKOVNA ORDNINGA*, Tübingen, 1564.
- TP 1567 = Primož Trubar, *ENA DVHOVSKA PEISSEN SVBPER TVRKE*, Tübingen, 1567.
- TP 1575 = Primož Trubar, *Try Duhouske peifsni*, Tübingen, 1575.
- TPo 1595 = Primož Trubar, *HISHNA POSTILLA*, Tübingen, 1595.
- TPs 1566 = Primož Trubar, *Ta Celi Pfalter Daidou*, Tübingen, 1566.
- TPs 1567 = Primož Trubar, *ENI PSALMI, TA CELI CATEhifmus*, Tübingen, 1567.
- TPs 1579 = Primož Trubar, *TA PERVI PSALM SHNEGA TRIIEMI ISLAGAMI*, Tübingen, 1579.
- TR 1558 = Primož Trubar, *EN REGISHTER*, Tübingen, 1558.
- TR 1561 = Primož Trubar, *Regifter vnd summarifcher Inhalt*, Tübingen, 1561.
- TT 1557 = Primož Trubar, *TA PERVI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*, Tübingen, 1557.
- TT 1560 = Primož Trubar, *TA DRVGI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*, Tübingen, 1560.
- TT 1577 = Primož Trubar, *NOVIGA TESTAMENTA PVSLEDNI DEIL*, Tübingen, 1577.
- TT 1581–82 = Primož Trubar, *TA CELI NOVI TESTAMENT*, Tübingen, 1581–1582.
- TtPre 1588 = Matija Trošt, *ENA LEPA INV PRIDNA PREDIGA*, Tübingen, 1588.
- ZK 1595 = Janž Znojilšek, *KATECHISMVS DOCTORIA MARTina Luthra*, Tübingen, 1595.

Literatura

- Ahačič 2007 = Kozma Ahačič, *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: protestantizem*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2007 (Linguistica et philologica 18).
- Ahačič 2011 = Kozma Ahačič, Nekaj vidikov umeščanja slovenščine v evropski jezikovni prostor 16. stoletja: od uporabnosti slovenskega jezika do latinskih tujk, v: Kozma Ahačič – Petra Testen (ur.), *Jeziki, identitete, pripadnosti med središči in obrobji*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011, 109–122.
- Bajec 1950 = Anton Bajec, *Besedotvorje slovenskega jezika I: izpeljava samostalnikov*, Ljubljana, 1950.
- Filipović 1986 = Rudolf Filipović, *Teorija jezika u kontaktu: uvod u lingvistiku jezičnih dodira*, Zagreb: JAZU, Školska knjiga, 1986.
- Hock 1991 = Hans Henrich Hock, *Principles of Historical Linguistics*, Berlin – New York: Mouton de Gruyter, ²1991.
- Janko 1986 = Anton Janko, Deutsche Lehnwörter zur Bezeichnung des Begriffskomplexes »Christliche ethnische Werte und menschliche Sünden« in Trubar's Cerkovna ordninga, v: Anton Janko (ur.), *Razprave Filozofske fakultete: zbornik prispevkov*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut, 1986, 77–89.
- Janko 1986a = Anton Janko, Raba in pogostnost iz nemščine prevzetih besed v Trubarjevem Katekizmu (1550), v: Breda Pogorelec – Jože Koruza (ur.), *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut, 1986 (Obdobja 6), 427–434.
- Jazbec 2007 = Helena Jazbec, *Nemške izposojenke pri Trubarju na primeru besedila Ena dolga predgovor*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2007 (Linguistica et philologica 17).
- Kranzmayer 1944 = Eberhard Kranzmayer, *Die deutschen Lehnwörter in der slowenischen Volkssprache*, Laibach, 1944 (Veröffentlichung des Instituts für Kärntner Landesforschung 1).
- Legan Ravnikar 2008 = Andreja Legan Ravnikar, Pridevniške tvorjenke na *-ski*, *-ški*, *-čki* in *-cki* v Trubarjevih in Dalmatinovih prevodih biblijskih besedil, *Slavia Centralis* 1 (2008), št. 2, 53–66.
- Legan Ravnikar 2008a = Andreja Legan Ravnikar, *Slovenska krščanska terminologija: od Brižinskih spomenikov do srede 19. stoletja*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2008 (Lingua Slovenica 4).
- Legan Ravnikar 2008–2009 = Andreja Legan Ravnikar, Besedotvorna podoba slovenske knjižne leksike 16. stoletja s poudarkom na pridevniških tvorjenkah, *Slavistična revija* 56–57 (2008–2009) = Trubarjeva številka, 69–91.
- Merše 1995 = Majda Merše, *Vid in vrstnost glagola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja*, Ljubljana: SAZU, Razred za filološke in literarne vede, 1995 (Dela 44).
- Merše 2007 = Majda Merše, Prepoznavnost in značilnosti besedja slovenskih protestantskih postil 16. stoletja, *Slavistična revija* 55 (2007), št. 1–2, 65–84.

- Merše 2009 = Majda Merše, *Slovenski knjižni jezik 16. stoletja: razprave o oblikoslovju, besedotvorju, glasoslovju in pravopisu*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009 (Linguistica et philologica 23).
- Merše 2010 = Majda Merše, Trubarjeva Hišna postila v odnosu do Lutrove prevodne predloge, *Jezikoslovni zapiski* 16, št. 2 (2010), 7–34.
- Merše 2011 = Majda Merše, Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja, *Stati inu obstati* 13–14 (2011), 205–213.
- Merše 2011a = Majda Merše, Trubarjevo prevajanje opomb v Hišni postili (1595), v: Marko Jesenšek (ur.), *Globinska moč besede: red. prof. dr. Martini Orožen ob 80-letnici*, Bielsko-Biala idr.: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, 2011 (Zora 80), 106–125.
- Merše 2011b = Majda Merše, Uvod, v: Kozma Ahačič idr., *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Slovarji), 7–31.
- Merše – Novak – Premk 2001 = Majda Merše – France Novak – Francka Premk, *Slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja: poskusni snopič*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001.
- Novak 2001 = France Novak, Kako so protestantski pisci poimenovali nove pojme, v: Marko Kerševan (ur.), *450-letnica slovenske knjige in slovenski protestantizem*, Ljubljana: Slovensko protestantsko društvo Primož Trubar – Znanstveni inštitut FF, 2001, 103–120.
- Novak 2004 = France Novak, *Samostalniška večpomenskost v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2004 (Linguistica et philologica).
- Novak 2007 = France Novak, Pomen dela slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja za oblikovanje slovenskega strokovnega izrazja in stilistike strokovnih besedil, v: Irena Orel (ur.), *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 2007, (Obdobja 24), 263–282.
- Orožen 1996 = Martina Orožen, *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika (od Brižinskih spomenikov do Kopitarja)*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 1996.
- Premk 1995 = Francka Premk, Mana, ta kruh tiga lebna, *Jezikoslovni zapiski* 2 (1995), 195–218.
- Prunč 1995 = Erik Prunč, Der Wortschatz in Trubers Kirchenordnung, v: *Ein Leben zwischen Laibach und Tübingen: Primus Truber und seine Zeit*, München: Verlag Otto Sagner, 1995 (Sagners Slavistische Sammlung 24), 333–351.
- Ramovš 1924 = Fran Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika II: konzontanizem*, Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1924.
- Ramovš 1997 = Fran Ramovš, *Zbrano delo 2: razprave in članki*, ur. Jože Toporišič, Ljubljana: SAZU, Razred za literarne in filološke vede, 1997.
- Snoj 2005 = Marko Snoj, O prevzetih besedah, tujkah in izposojenkah, *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 5 (2005), 113–122.

- Striedter-Temps 1963 = Hildegard Striedter-Temps, *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*, Berlin, Wiesbaden: In Kommission bei Otto Harrassowitz, 1963 (Veröffentlichungen der Abteilung für slavische Sprachen und Literaturen des Osteuropa-Instituts (Slavisches Seminar) an der Freien Universität Berlin 27).
- Toporišič 1972 = Jože Toporišič, Prezete prvine slovenskega knjižnega jezika (glasovi, pisava, oblike, tvorba, besede), *Slavistična revija* 20 (1972), št. 2, 285–318.
- Toporišič 1987 = Jože Toporišič, Lexical Germanisms in Truber's Catechismus, *Slovene Studies* 9 (1987), št. 1–2, 233–239.
- Toporišič 1987a = Jože Toporišič, Zgodovinska perspektiva nemčevanja pri Trubarju, v: *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture* 23, ur. Alenka Šivic-Dular, Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti FF, 1987, 5–18.
- Toporišič 1992 = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992 (Leksikoni Cankarjeve založbe, Sopotnik).
- Vidovič Muha 1988 = Ada Vidovič Muha, Kontrastive slowenisch-deutsche Typologie der Nominalkomposition, *Wiener Slawistischer Almanach* 22 (1988), 311–322.
- Vidovič Muha 1988a = Ada Vidovič Muha, Skladenjska tipologija zloženk slovenskega knjižnega jezika: ob kontrastivni naslonitvi na nemške zloženke, *Slavistična revija* 36, št. 2 (1988), 181–193.
- Vidovič Muha 2011 = Ada Vidovič Muha, *Slovensko skladijsko besedotvorje*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2012 (Razprave FF).

Borrowing words from German into sixteenth-century standard Slovenian

Summary

The motivation for accepting foreign-language vocabulary into sixteenth-century standard Slovenian was clear: a lexical deficit when translating and writing independent texts. An examination of the inventory and locations of occurrences of common-noun vocabulary from all fifty-three published Slovenian books from the time revealed a large share of German loanwords and new words coined from them. The book *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* (The Sixteenth-Century Standard Slovenian Lexicon, 2011) by Kozma Ahačič, Andreja Legan Ravnikar, Majda Merše, Jožica Narat, and France Novak shows various degrees of integrating German words into standard Slovenian. Most cases include phonetic and orthographic versions of loanwords that differ in terms of the time the words were borrowed, the book authors, text types, the fixedness of the standard norm, and so on. German phonemes were replaced by the closest Slovenian phonemes (e.g., š, ž), there was a tendency to remove German double consonants (e.g., -rr-), new

consonant clusters developed (e.g., štr), and clusters that were difficult to pronounce were simplified (e.g., *pf* → *f*). At the morphological level, borrowing words from German and their adaptation to Slovenian normative rules was more uniform than at the phonetic and orthographic levels. With some loanwords, the process of morphological adaptation was not yet completed; for example, the non-fixed assignment of grammatical gender (*palm* m. vs. *palma* f.), uninflected adjectives, and so on. A vibrant process of coining new words, especially derivatives with a borrowed base and Slovenian prefixes and suffixes, is reflected in the word families that were commonly used in many texts by various Protestant-era writers.